

А.У. Русецкі

Уладзімір Караткевіч і беларуская мастацкая культура

У кантэксце пастаўленай праблемы перш за ўсё паспрабуем адказаць на пытанне: "Што ёсць такое "мастацкая культура?" Па нашаму разуменню, мастацкая культура – гэта, з аднаго боку, сукупны спосаб і прадукт мастацкай дзейнасці людзей у канкрэтную гістарычную эпоху і, з другога, поліфункцыянальная сістэма вытворчасці, захавання, размеркавання і спажывання духоўных каштоўнасцей, у якасці сутнаснай з'явы якой выступае мастацтва, яго ўзаемасувязь і ўзаемадзеянне з іншымі сацыяльнымі працэсамі і інстытутамі ў мэтах абнаўлення духоўнага жыцця грамадства і фарміравання па-мастацку развітай асобы.

У даным выпадку для нас вызначальным выступае паняцце "сукупны прадукт", якое паказвае, што мастацкая культура ахоплівае ўсе віды мастацкай дзейнасці – славесную, музыкальную, тэатральную, выяўленчую і г.д. – і ўсе віды мастацтва як прафесійнага, так і народнага, самадзейнага. Паняцце "сістэмы", у сваю чаргу, уключае ўсе працэсы, звязаныя з функцыянаваннем мастацтва (ўспрыцце, адзнаку, вывучэнне), а таксама тое, што забяспечвае яго далейшае жыццё: выхаванне мастакоў, публікі, сацыялагічныя замеры існавання і спажывання мастацтва і гэтак далей. У выніку адбываецца зварот не да аднаго ці некалькіх відаў мастацтва, а да ўсяго свету айчыннай і сусветнай мастацкай культуры ў неадрыўнай сувязі ад той сацыяльна-духоўнай атмасферы, у якой адбываецца яе фарміраванне, існаванне і развіццё.

Менавіта такое тлумачэнне мастацкай культуры, на наш погляд, больш за ўсё аб'ектыўна і актуальна ў адносінах да творчасці Ул. Караткевіча, якая прадстае перад сучасным чытачом як пэўная сукупнасць літаратурных жанраў (прозы, паэзіі, драматургіі, эсэ і гэтак далей), цесна ўзаемазвязаных, неадрыўных і дапаўняючых адзін аднаго. Але тая ж творчасць не замыкаецца толькі ў межах літаратурнай (хоць і шматпланавай, "сукупнай") дзейнасці. Яна стала з'явай настолькі адметнай (па асэнсаванню прынцыпаў духоўна-маральнай самакаштоўнасці чалавека і вялікай гуманістычнай ідэі дабра як перадумовы існавання нашага грамадства не толькі ў мінулым, але і ў нашы дні), што мастацкая культура Беларусі не магла ў адносінах да яе застацца абыякавай, раўнадушной. Як канцэнтраванне выражэння, як мастацкі згустак, квінтэсэнцыя агульначалавечых ідэй і каштоўнасцей, дыялектычная еднасць высокага рамантызму і шчырай лірыкі і драматызму (а гэта адна з першых спроб у беларускім мастацтве паказаць у такім шырокім маштабе прыналежнасць беларускага народа да еўрапейскай цывілізацыі, якая па сваіх зыходных іпастасях арганічна ўключае ў арэалы свайго распаўсюджвання і тэрыторыю Беларусі), творчасць Ул. Караткевіча не проста прыцягнула да сябе

ўвагу іншых відаў мастацтва, але абагаціла іх, сарыентавала на пошук новых тэм і новых падыходаў да іх увасаблення.

Талент Ул. Караткевіча быў такі ж шматгранны, як і яго веды і асабістыя інтарэсы. Па словах Адама Мальдзіса, цяжка знайсці той жанр, у якім не спрабаваў свае сілы Ул. Караткевіч. У яго творчым "арсенале" – раман, апавесць, апавяданне, казка для дзяцей, нарыс, рэцэнзія, навуковае даследаванне, паэма, балада, верш, п'еса, эсэ, кінасцэнарыі, лібрэта оперы і балета... А яшчэ пераклады з розных моў, вострапубліцыстычныя артыкулы ў абарону нацыянальных традыцый, помнікаў гісторыі і культуры, роднай і блізкай з дзяцінства прыроды, дробныя нататкі, дзённікавыя запісы.

Даследчыкі творчасці Ул. Караткевіча зусім справядліва адзначаюць, што шмат якія яго творы "выходзяць за межы чыста літаратурнага мастацтва. Яны напісаны па законах музыкі ці жывапісу, выклікаюць адпаведныя асацыяцыі і далучаюць да ўлады слова не менш актуальную магію гука, колера, паху" [1].

Асабістыя адносіны Ул. Караткевіча да роднай мастацкай культуры, нацыянальнай духоўнай спадчыны сфармуляваны ім у разважаннях галоўнага героя рамана "Нельга забыць" Андрэя Грыневіча. Вось яна, пісьменніцкая і грамадзянская праграма: "... мы напішам першую сапраўдную гісторыю беларускага мастацтва. Гэта цяжка. Нам давядзецца аб'ездзіць... усю Беларусь, адшукваць тое, што забыта, вывучаць, біць у набат, калі штосьці занябдалі або бураць. Гэта будзе сумленная гісторыя. Яна не будзе забываць ні добрага, ні дрэннага... Там будуць дарогі, людзі, запісы казак, песняў і сапраўдных апавяданняў аб жыцці, шмат фатаграфій усіх прыгожых і непрыгожых куткоў радзімы..." [2].

Цэментуючым, звязваючым у адзінае творчасць Ул. Караткевіча і мастацкую культуру Беларусі выступаюць іх аднолькава зацікаўленыя, заклапочаныя адносіны да роднай мовы і нацыянальных традыцый, якія даволі часта штучна выключаліся з духоўнага жыцця, парушаючы культурную пераемнасць пакаленняў. Прывядзем толькі два, але дастаткова пераканальныя прыклады, якія сведчаць, што Ул. Караткевіч ужо напрыканцы 50-х гадоў біў трывогу за лёс роднай мовы. Вось вытрымка з публіцыстычнага твора "Родная мова", напісанага яшчэ ў 1969 годзе для "Настаўніцкай газеты". Пытанне тут пастаўлена даволі абвострана: калі не будзе мовы, калі не будзе яе носбітаў, то можна... убіць сабе ў галаву дурную думку, што ў нейкім далёкім будучым цябе не будзе. А калі так здарыцца, то нашто нам такая будучыня? "Мы (размова тут ідзе аб настаўніках – А. Р.) ніколі не павінны забываць, наколькі годная наша праца і хто стаяў ля яе вытокаў. А стаялі ля гэтых вытокаў, самі настаўнічалі, самі складалі першыя буквары і чытанкі Цётка, Купала і Колас". А вось тыя думкі, але ўжо ў паэтычнай форме – радкі з малавядомага верша "Мова" (ён надрукаваны ў першым томе "Збора твораў" Ул. Караткевіча з заўвагай "...паводле аўтографу, які знаходзіцца на адвароце фота да Янкі Брыля"), датаванага канцом 50-х гадоў. Нягледзячы на біблейскую запаведзь аб тым, што "няўмольна сальцюца мовы зямлі", Ул. Караткевіч упэўнена сцвярджае:

Збочу я да пякельных катлоў,
Калі першы жа ангел на мове маёй
Мне не скажа: "Братка, здароў".
... Ты мой ясны хлеб і каханы мой,
Песня продкаў, нашчадкаў палі.
Без цябе, не з табой – не патрэбен мне рай
На душы. У небясі. На зямлі. [3]

Пройдзе колькі часу – і крык караткевічавай душы разбудзіць замершае пачуццё нацыянальнай годнасці палітыкаў і пісьменнікаў, мастакоў і моваведаў. Гістарычны працэс прывядзе рэспубліку да суверэннасці, да з'яўлення і развіцця ў беларускай мастацкай культуры новых якасных рыс, асабліва ў моўнай творчасці.

Далей. Калі мы прыходзім да разгляду мастацкай культуры не як да нейкай раз і назаўсёды вызначанай данасці, а як да жывога сацыяльнага арганізма, які пастаянна развіваецца, вырашаючы сваю галоўную задачу стварэння мастацкай гісторыі чалавецтва, то ўбачым, што творчасць Ул.Караткевіча поўнаасцю карэліруецца з такім падыходам. Вызначальным пры гэтым з'яўляецца мастацкае асэнсаванне дыялектыкі адносін паміж гісторыяй і сучаснасцю, глыбокае разуменне гістарычнага працэсу і стварэння на гэтай аснове мастацка-гістарычнага летапісу Беларусі.

Падкрэслім, што сродкаў, якімі карыстаецца Ул.Караткевіч пры вырашэнні такой звышзадачи, мноства. Гэта тонкі лірызм і глыбокі псіхалагізм у стварэнні характараў герояў, здольнасць бачыць жыццё ў маштабных вымярэннях і ўменне аддзяліць заканамернае ад выпадковага, вечнае ад часовага, шырокае выкарыстанне нечаканых асацыяцый, ідэйна-эстэтычнага багацця фальклору, этнаграфіі і гістарычных дакументаў, моўнае багацце твораў і гэтак далей. І ўсе яны скіраваны на тое, каб паспяхова рэалізаваць патэнцыі нацыянальнай грамадскай свядомасці, садзейнічаць яе развіццю, сцвярджаць каштоўнасць чалавека як важнейшай мэты нацыянальна-культурнага будаўніцтва. У якасці прыклада звернемся да кнігі "Зямля пад белымі крыламі", праца над першым варыянтам якой была завершана 12 ліпеня 1971 г. Як цяпер нярэдка лічаць, гэта быў час застою ў развіцці нацыянальнай культуры, час падаўлення ўсякага іншамыслення, дыктату адной ідэалогіі і гэтак далей. Мабыць, некаторая доля ісціны ў такіх меркаваннях і ёсць. Але, на наш погляд, яна больш усяго тычыцца тых твораў і аўтараў, якія спрабавалі за ўсім гэтым схваць сваё ўсярэдняе майстэрства, тую шэрасць, што прэтэндавала на роль шэдэўра. Калі ж мастацкі твор вылучаўся глыбокім зместам, арыгінальнымі думкамі, новымі падыходамі да асэнсавання жыцця (як у далёкія, так і ў больш блізкія гады), тады выхад яго на чытацкую ці глядацкую аўдыторыю не магла стрымаць ніякая "аглабельная" крытыка і ніякая цензура (успомнім хоць бы з'яўленне першых аповесцей В. Быкава).

Без пераўвельчэння (ужо амаль праз трыццаць гадоў пасля выхаду кнігі ў свет!) можна сцвярджаць, што кніга ўдалася. І ўдалася, мабыць, таму, што часовая адарванасць ад родных мясцін (той час, калі Ул. Караткевіч спачатку вучыўся, а потым настаўнічаў на Украіне) выкрысталізавала ў яго сэрцы вялікае пачуццё, якое з цягам часу поўнаасцю захапіла Ул.Караткевіча, натхняючы яго на ўсё новыя і новыя творы аб Беларусі. У сваім аўтабіяграфічным нарысе Ул.Караткевіч прызнаецца: "І яшчэ за адну рэч я ўдзячны тым гадам. Здалёку я асабліва палюбіў Беларусь і яе людзей. Яна ўяўлялася тады мне не па-зямному прыўкраснай".

Аднак давайце пройдзем па тых гістарычна-культурных мясцінах і падзеях, якія сталі падуладны пісьменніцкаму пяру Ул.Караткевіча. І тады не будзе пераўвельчэннем, калі адзначыць, што да з'яўлення ў друку "Зямлі пад белымі крыламі" беларуская літаратура не мела такіх твораў, у якіх так па-майстэрску, так гістарычна-мастацка былі б данесены да сучаснага чытача цікавыя весткі пра "сіваю даўніну", пра гістарычны і культурны лёсы і шляхі роднай Бацькаўшчыны.

Пра адметнасць і трапнасць характарыстык пісьменніка можа сведчыць, напрыклад, апісанне горада мяча, волі і свабоды Гродна, Магілёўшчыны, Віцебшчыны, Гомеля.

Пісьменніка цікавіў гістарычны і культурны лёс не толькі вялікіх гарадоў. Ён вывучаў шляхі развіцця і "вялікіх" малых гарадоў, і мястэчкаў, цікавых і рамантычных, такіх, як Навагрудак з сусветна вядомымі гарадзішчамі і Курганам Міцкевіча, Нясвіж, на вуліцах якога не рэдкасць барачныя дамы XVII-XVIII стст., Пінск з яго велічным сярэдневяковым гмахам калегіума, Мазыр (гэты "міні-Кіеў"), Орша з яе легендамі, Рагачоў з шыпшынай на курганах. Без увагі Ул.Караткевіча не засталіся: Гальшаны, што на Ашмяншчыне, Вараняны з Астравецкага раёна, цудоўны і непаўторны Мір з яго цыганскімі "каралямі", Давыд-Гарадок над Гарынню. На жаль, пісьменнік не паспеў данесці да чытача і тысячнай часткі таго дзіўнага, што бачылі яго вочы на беларускіх дарогах ў беларускіх гарадах.

Можна паразважаць і над тым, каму з беларускіх пісьменнікаў, паэтаў, драматургаў удавалася так трапна і пераканаўча мовай літаратуры прыпаднесці сучаснаму чытачу характарыстыкі аб'ектаў старажытнамастацкай культуры беларусаў, як гэта рабіў Ул.Караткевіч. Па сутнасці, ў сучаснай літаратуры мы не знойдзем таго багацця ведаў аб помніках беларускага мастацтва, якое блішчыць сапраўдным дыямантам у караткевічавых творах.

Запісы ў яго дзённіках сведчаць аб вастрыні эстэтычнага ўспрыяцця, тонкасці ацэнак мастацкай спадчыны мінулага, заклапочанасці аб яе захаванасці для нашчадкаў. Колькі прыкладаў з "Запісных кніжак" Ул.Караткевіча.

"... 12.VII.70

Царква ў Бярозавічах. ... Могілкі, зарослыя бяровенападобнымі старымі вішнямі, ліпамі. Бярозы звесілі косы. Ажына запляла старыя крыжы. Добра, што ёсць яшчэ такія куткі. Анёлападобныя стогны пеўчых. ... Маці божая. Яшчэ ўніяцкая) рыса твару азызла-журботная. Прабоіна ад шведскай кулі.

... Каплічка на могілках пры ўездзе, каляровыя шкельцы. Магутныя прысіды. ...Зламаныя ў пятніцу царква. Разбіты купал.

9-га ў 22 г.

...Кашавічы. Драўляная, сціплая цэркаўка. Спераду бярозы, з астатніх 3 бакоў – ліпы. Асуджаная. Не сёння-заўтра знясуць.

13.VII.70.

...Пакроў маці божай.

У алтары 1 ікона – яшчэ ўніяцкая. Міхаіл з крыжам і сцягам. Шлем з султанскіх пер'яў. І другая, мабыць, таксама XVII ст. – (Суздаль?) Скурчаныя пальцы трохперсцыя.

Перад алтаром – злева – Троіца. Тры анёлы. Сляды уніяцкай манеры. 18 ст. – магчыма, пачатак. Нацюрморт.

І, урэшце, шэдэўр, жамчужына царквы: прабітая асколкам у 1939 г. (батарэя выпусціла па саборы некалькі снарадаў) маці божая" [4].

У творах Ул.Караткевіча (бадай, як ні ў кога з беларускіх аўтараў) даецца шматпланавая характарыстыка майстэрства народных умельцаў, помнікаў мастацтва, народных традыцый. Вось, напрыклад, раман "Хрыстос прызямліўся ў Гародні". Сярод герояў – народныя майстры-разбяры, ювеліры, збройнікі, кавалі, скамарохі-ліцэдзеі. Тут шырока адлюстраваны і утылітарныя, і эстэтычныя якасці шмат якіх прадметаў народнага ўжытку, дадзена мэтавае іх прызначэнне і мастацкія характарыстыкі.

А апісанне гродзенскага Вітаўтавага замка? "Замкавы палац быў пабудаваны ў выглядзе базілікі, як царква, і меў шэсць нефаў, з якіх сярэдні

быў толькі трохі вышэйшы за астатнія. Да яго прылягала па два бакавых нефы з кожнага боку і адзін папярочны, трансэпт. Сярэдні неф быў ва ўсю вышыню будынка і служыў залай для тронных прыёмаў. У трансэпце былі пакоі вялікага князя, а потым караля і іхніх двароў, цяпер даволі запушчаныя. Бакавыя і папярочны нефы былі пасля паходу Вітаўта на Пскоў падзелены на два паверхі. У ніжнім паверсе заходняга нефа жыла варта, у другім – прывілеяваныя воіны. Другі заходні неф служыў жыллём для замкавых жыхароў, і там былі скарбніца і падземны ход за Гараднічанку. У першым усходнім нефе на абодвух паверхах былі жылло для шаноўных гасцей і вялікая дварцовая капліца. І урэшце, у першым паверсе крайняга ўсходняга нефа былі цямніцы для радавітых і склады зброі. На другім паверсе большую частку займала вялікая судная зала (малая была ў трансэпце, пад бокам у караля), а меншую, аддзеленую ад яе пры Вітаўце ж у тры цагліны, – катойня. З катойні скрыты ход у сцяне вёў праз усе паверхі пад зямлю, дзе былі сутарэнкі для вязняў, а яшчэ глыбей – каменныя мяхі, у якіх губляўся назаўсёды след чалавека. І адкуль за стагоддзе з лішнім не выйшаў, здаецца, ніхто, нават на могілкі" [5].

Яскравы прыклад, калі мастацтва выконвае і эстэтычную, і сацыяльную ролі. Хочаш, лаві, адчувай асалоду ад уражанняў вонкавага архітэктурнага ансамблю, а хочаш... пазнаёмся з тым варварствам і жорсткасцю, з якой находкі архітэктараў і майстроў-будаўнікоў выкарыстоўваліся ўладамі для падаўлення вольнадумства і цягі народа да волі.

Але Ул. Караткевіч быў далёкі ад "замілавання". Яго пастаянна трывожыла становішча, калі па волі "злоснай задумы, злога капрызю чалавека (людзей) чыніцца бязглуздая, вар'яцкая, злачынная жорсткасць не ў адносінах нават да нашага народа (да гэтага мы ўжо так-сяк прызвычаліся), а да гісторыі нашай.

Тое, што не вывезена (якое права маюць музеі суседзяў на *нашыя* [выдзелена Ул. Караткевічам – **А.Р.**] каштоўнасці), тое, што нельга вывезці (ратуша ў Мінску і Магілёве, Мірскі замак), тое знішчаецца, каб мы засталіся голыя на зямлі, каб нам нават ганарыцца не было чым. Гэта нішчаць усе: абазнаныя – з прынцыпу, народ – па неадукаванасці, архітэктары – каб на месцы старой жамчужыны збудаваць буйнаблочную каробку з двума гарыламі і трыма каровамі на фасадзе і такім чынам уславіць сваё імя ў стагоддзях (раней толькі жонка ведала, што ён дурань і імпатэнт, прабацце, творчы імпатэнт), а цяпер слава аб гэтым – на ўвесь свет, цяпер пра гэта будуць ведаць усе добрыя людзі). І ўсе разам ад вапіюшчай некультурнасці, непісьменнасці, наплевацельства, абыхавасці, думкі толькі пра (...) [6].

Праяўляючы зацікаўленасць да ключавых эпох у гісторыі Беларусі, пісьменнік не проста будзіць і ўзбудараджае гістарычную памяць, свядомасць народа, але і дазваляе праз пазнанне духоўнасці далёкіх эпох (хай і супярэчлівай у формах свайго праяўлення) падвесці сучаснага чытача да пранікнення ў сутнасць культуралагічнай сітуацыі тых часоў. Менавіта творчасць Ул. Караткевіча (у новай, нязвычайнай для беларускай літаратуры форме) стала ў мастацкай культуры Беларусі той стрыжнявай лініяй, якая праз мастацтва асэнсавала розныя гістарычныя эпохі, асаблівасці нацыянальнага менталітэту, вызначыла ролю і месца беларусаў у культурна-гістарычным працэсе як з'яву аб'ектыўную і заканамерную.

Доказы? Па-першае, пісьменнік валодаў вялікімі ведамі ў галіне тэарэтычных праблем гістарычнай навукі (стварыў сваю філасофію гісторыі). Успомнім, да прыкладу, яго вызначэнне эпохі Рэнесансу на Беларусі. Па-другое, Караткевіч разумеў гісторыю як працэс, што дазваляе звязаць у

адзінае мінулае і будучае (гістарычны сюжэт, на яго думку, гэта матрыца будучага) і ў якім кожнаму народу адведзены свае роля і месца. "А для нас жа беларуская гісторыя – у многім нязведанае, – адзначыў неяк Ул. Караткевіч. – Мы пакуль што мала ведаем аб жыцці, звычаях, побыце нашых продкаў. Кожны, хто ведае, хто можа ведаць, павінен збіраць гэтыя падрабязнасці і перадаваць іншым. Па меры магчымасці я і рабіў гэта ў "Каласах". У выніку шматлікія апісанні, вялікі аб'ём рамана. Для тоненькіх гістарычных раманаў, такіх, як у Друона, у Беларусі яшчэ прыйдзе свая чарга".

Па-трэцяе, у спасціжэнні беларускай гісторыі ў Караткевіча было сваё бачанне. Ён знаходзіў і адбіраў тыя факты, якія сілай мастацкага абагульнення (сінтэз легендарна-фальклорнага з канкрэтнымі гістарычнымі падзеямі) знітоўваліся ў сістэму, у якой спалучаюцца выпадковае і заканамернае, нацыянальнае і агульначалавечае, маральнае і эстэтычнае. Па сутнасці, гістарычныя творы Ул. Караткевіча – гэта матэрыялізацыя гістарычнай памяці народа.

На наш погляд, пры асэнсаванні праблем мастацкай культуры нельга абыйсці ўвагай адносіны Ул. Караткевіча да вуснай народнай творчасці, якая адыгрывае важную ролю ў развіцці нацыянальнага мастацтва. Пісьменнік быў цвёрда перакананы, што толькі пасціжэнне вытокаў духоўнай жыццёвасці народа, пранікненне ў сутнасць народнай мудрасці, у першую чаргу фальклора, дазваляе ствараць сапраўды мастацкія творы, вартыя той зямлі, на якой ён жыве. Калі багацце, яркасць і непаўторнасць прачытання Ул. Караткевічам фальклора і традыцыйнай народнай мовы неяк сгруппаваць, то ўбачым, што аўтар:

-па-першае, сказаў сваё слова ў разуменні і выкарыстанні багатай палітры народнай мудрасці, асабліва пры ўжыванні народных прыказак і прымавак яго літаратурнымі героямі (маецца на ўвазе нейкая асаблівая трапнасць і месца, дзе гэтыя мудрасці выкарыстаны). Колькі прыкладаў са сцэны вяселля ў "Маці ўрагану": "А каб вам, госцейкі, пабіцца, а мне на вас падзівіцца. Не п'яны, не драны – называецца, на вяселлі быў"; "За саплівым сватом не знаходзішся з платом"; "І не сунь ты сюды, сваток, свой нос, каб табе на старасць кот яйка знёс";

-па-другое, сумеў так прачытаць і перафразавать народныя выразы, што і ў новым, аўтарскім прачытанні яны сталі той жа мудрасцю, на якой вучацца жыццю сучасныя пакаленні: "Вось табе... за смеласць жменю медзі, каб унукі былі як мядзведзі"; "улада ляжыць, як п'яная баба за карчмою"; "па цэламу сабаку ў цябе з рота скача"; "свіння бачыць зоры, толькі калі ёй пнуць у рыла";

-па-трэцяе, асучасніў старажытныя (і менш старажытныя) выразы, так адаптыраваў іх да сучаснасці, што і ў наш час яны з'яўляюцца хадавымі (не-не ды й пачуеш іх у размове): "лепей быць п'яным, чым цвярозым"; "сорам толькі ў лазні відаць"; "што ўжо тут пяр, як загадвае цар";

-па-чацвёртае, ажывіў у памяці чытацкай тыя векавыя канцэнтрацыі мудрасці ў кароткіх выразях, якія сталі своеасаблівымі "крышталямі народнага слова": "хапаў, як воўк, за жывое", "трапілі, як сучка ў коле", "рыба ўжо даўно гніе з галавы", "свіння полудня не знае" і "жаніся, каб дурні не вяліся", "родны той куток, дзе рэзан пупок" і іншыя;

-па-пятае, шырока выкарыстаў параўнанні (тропы), якія праз вобразную трансфармацыю паняцця ў адпаведнай маўленчай сітуацыі набывалі новае значэнне па прымеце асіміляцыі двух сем і рэалізаваліся па прыметах прадметаў, а не па саміх прадметах (напрыклад, шырокія і сінія, як марская вада, вочы; чорны, як сажа, хлапец). Дзякуючы шырокаму выкарыстанню прыёму

параўнання (фразеалагічныя і падвоеныя параўнанні, параўнальныя звароты і гэтак далей) творы пісьменніка набываюць адмысловую натуральнасць і дынамічнасць, якія абагачаюцца ўласна караткевічаўскай метадыкай тропайжывання, характэрнай для ўсёй сістэмы славесных сродкаў яго твораў [7];

-нарэшце, увёў у літаратурны зварот такія народныя выразы, закліцці, замовы, кляцбы, якія толькі раскрываюць багацце народнай мовы, яе гнуткасць і алегарычнасць: "байструк тхара і свінні"; "халуй кепскага роду", "тхараў тата", "падла ты свінячая, божая ты гліста", "зводнікі чыстых, каты сумлення", "халера табе ў жывот", "пацалуйце пад хвост пчале", "каб жа ж ты ўсе жыццё так траслася, як зараз я трасуся", "каб па вашых ворагах д'яблы скакалі ды смяяліся" і гэтак далей.

Як нам здаецца, Ул.Караткевіч ад асэнсавання старабеларускай культуры з яе універсальнымі набыткамі язычніцтва і юнага хрысціянства (у кантэксце з заходнееўрапейскім гістарычна-культурным працэсам) прыходзіць сам і падводзіць (праз мастацкі аналіз мноства гістарычных з'яў і падзей) чытача да разумення гуманістычных каштоўнасцей новай нацыянальнай мастацкай культуры, яе новых носбітаў у асобах народных і прафесійных творцаў і, галоўным чынам, народа, які ці прымае, ці адрывае пошукі і знаходкі новага мастацтва. Таму ў мностве твораў такім адчувальным з'яўляецца імкненне пісьменніка спасцігнуць шматвяковы эстэтычны, псіхалагічны, эмацыянальны вопыт народу, перадаць яго насычанасць новым духоўным адчуваннем і све-таўспрыманням ідэй свабоды і сацыяльнай роўнасці.

І яшчэ адна праблема. Гэта ўплыў творчасці Ул. Караткевіча на іншыя віды і жанры беларускага мастацтва. Дадзеная ім гістарычная, культурная і этна-рытарыяльная панарама развіцця беларускай нацыі, прасякнутая глыбокім пранікненнем у духоўную скарбонку народа, стала арганічным кампанентам сучаснай нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. І ў гэтай якасці творчасць У.л. Караткевіча падштурхнула дзеячоў нацыянальнага мастацтва да асабістага знаёмства, прачытання і выкарыстання раманаў, апавесцей, драматычных твораў у якасці зыходнага матэрыялу для сваіх твораў (успомнім мастацкія кінастужкі "Чорны замак Альшанскі" (1984), "Дзікае паляванне караля Стаха" (1974), "Хрыстос прыязмліўся ў Гародні" (1967), "Маці ўрагана" (1991), сумесны беларуска-польскі кінафільм "Сівая легенда" (1990), тэлефільм "Ладдзя распачы" (1980) і тэлеспектакль "Лісце каштанаў" (1982); драматычныя спектаклі "Званы Віцебска", "Кастусь Каліноўскі", "Ладдзя распачы", оперу "Дзікае паляванне караля Стаха", радыёспектакль "Паром на бурнай рацэ", чытальны спектакль-містэрыю па "Хрыстосу...", пастаўлены ў студыі БДУ, і іншыя).

Караткевіч добра разумеў, што мастацтва кіно – з'ява сінкрэтычная. І яго аўтарства тут вельмі ўмоўнае: аўтараў шмат – сцэнарыст, рэжысёр, апэратар, мастак, кампазітар, а яшчэ і акцёры (нярэдка са сваім поглядам і адносінамі да ролі) і гэтак далей. Такое разуменне часта давала свой плён, але часцей вяло ўсё ж да прыніжэння ролі аўтара літаратурнага твора на карысць кінематаграфічнай версіі. (Пасля прэм'еры фільма "Дзікае паляванне караля Стаха", напрыклад, Ул.Караткевіч прызнаўся, што стужка атрымалася болей па В. Рубінчыку, чым па Караткевічу). Адчуванне падаўлення асобы пісьменніка калектыўнай творчасцю здымачнай групы давала сябе знаць. Не заўсёды рэжысёры, якія працавалі з творамі Караткевіча (слушная заўвага В. Нячай), разумелі асаблівасці караткевічаўскага рамантычнага све-таўспрыяцця, яго мастацкае прачытанне беларускай гісторыі, шматплана-васць і своеасаблівасць яго літаратурных вобразаў. А. Асіпенка, напрыклад,

лічыў, што згубілася сутнасць Караткевіча ў кінафільмах "Дзікае паляванне караля Стаха" і "Чорны замак Альшанскі".

У мастацтве бываюць і здабыткі, і паразы. У адносінах да твораў Ул. Караткевіча гэта дылема павінна чытацца так: яшчэ з'явіцца той майстар экрана, які зробіць твор, роўны па сіле таленту і сугучны светаўспрымання Ул. Караткевіча. Але ўсё ж і тое, што зроблена кінатворцамі, зроблена для таго, каб лепш данесці да людзей думы і пачуцці Ул. Караткевіча, накіраваныя на паглыбленне нашай гістарычнай памяці, узвышэнне нашых думак і сэрцаў.

Ёсць яшчэ адна праблема, якая, на першы погляд, не мае прамога дачынення да азначанай тэмы. Гэта тое, што творчасць Ул. Караткевіча выконвае звязваючую ролю ў еднасці славянскіх мастацкіх культур, як бы цэментуючы іх і падштурхоўваючы да стварэння ўсеабдымнай мастацкай гісторыі ўсходнеславянскіх народаў (сведчанне – пераклад твораў Ул. Караткевіча на польскую, украінскую, латышскую, чэшскую і іншыя мовы). Канечне, культура Расіі тут не выключэнне. Менавіта дзякуючы расійскаму (раней савецкаму) выдавецтву "Советский писатель" ужо ў 1974 г. рускамоўныя чытачы змаглі пазнаёміцца з раманам "Каласы пад сярпом тваім" у перакладзе на рускую мову В. Шчадрыной. Дарэчы, гэта перакладчыца падрыхтавала да друку "Сівую легенду", "Дзікае паляванне караля Стаха", "Цыганскага караля", "Чорны замак Альшанскі" і іншыя творы.

Адзначым дзеля справядлівасці, што шлях "Каласоў..." да рускамоўнага чытача не быў адназначна лёгкай і простым. На навуковай канферэнцыі ў Оршы, прысвечанай 65-годдзю з дня нараджэння Ул. Караткевіча, Валянціна Шчадрына апавядала пра тыя драматычныя калізіі, якія прышлося пераадолець раману "Каласы пад сярпом тваім", каб атрымаць рускамоўны чытацкі рэгіён. Аказваецца, што першапачаткова на раман Ул. Караткевіча (а ён знаходзіўся ў выдавецтве "Советский писатель" з 1969 г.) было арганізавана некалькі адмоўных рэцэнзій. Над кнігай амаль пяць гадоў "віселі" навальнічныя хмары. Было арганізавана новае рэцэнзаванне, былі прыдзіркі рэдактара рукапісу, былі іншыя зачэпкі. Але ж было і заступніцтва народнага пісьменніка Беларусі Івана Мележа, па парадзе якога ацэнку раману даў знакаміты савецкі гісторык прафесар Мікалай Улашчык, які ў той час працаваў у Інстытуце славяназнаўства і балканістыкі АН СССР (мяркую, што менавіта гэты станоўчы водклік адыграў рашаючую ролю ў з'яўленні кнігі ў друку). І ўсё ж, нягледзячы на ўсе перашкоды, "Каласы пад сярпом тваім" з 1974 г. пачалі сваё пераможнае шэсце ў асяроддзі рускамоўных чытачоў.

Беларуская мастацкая культура ніколі не была замкнутай, ізаляванай ад іншых славянскіх (і не толькі) культур сістэмай. Яна падтрымлівала сувязі з культурамі як блізкіх суседзяў, так і больш аддаленых народаў, абагачалася іх дасягненнямі, дзялілася сваімі набыткамі. Адным з накірункаў такой міжнацыянальнай культурнай дзейнасці былі пастаянныя і моцныя кантакты паміж літаратарамі, мастакамі, музыкантамі, творцамі іншых відаў і жанраў мастацтва. Не здрадзіў гэтай традыцыі і Ул. Караткевіч. Акрамя азначаных ужо фактаў знаёмства Ул. Караткевіча, яго творчых сувязей з мноствам вядомых дзеячаў мастацкай культуры, у яго "Запісных кніжках" знаходзім новыя і новыя пацвярджэнні цягі пісьменніка да пазнання і вывучэння мастацкага развіцця розных народаў. Пісьменніка, напрыклад, цікавяць праблемы расійскай публіцыстыкі [8], жыццё і дзейнасць рускага пісьменніка XIX ст. Юрыя Тынянава [9], творчасць армянскага літаратара Арташэса Пагасяна [10], "моднага" аргенцінскага пісьменніка Габрыэля Гарсія Маркеса [11] ("А Маркес усё ж застаецца для мяне тым, выдуманым. А для сябе пакіну, што ў яго

добрыя вочы і злом броваў і смяецца белазуба. І яшчэ, што ён падобен на Шата Нішніянідзе, дужа харошага чалавека на маім шляху") [12].

У спалучэнні са шматлікімі рэцэнзіямі, прыкладамі, заўвагамі Ул. Караткевіча да твораў беларускіх аўтараў літаратуразнаўчая дзейнасць пісьменніка з'яўляецца значным укладам у развіццё той часткі мастацкай культуры Беларусі, якая скіравана на развіццё міжнацыянальных культуратворчых сувязей, умацаванне кантактаў беларускага мастацтва з іншанацыянальнымі мастацкімі культурамі.

І яшчэ адна заўвага. На наш погляд, менавіта такая, як у Караткевіча, грамадская актыўнасць у адстойванні каштоўнасцей нацыянальнай мастацкай культуры дазваляе развясць усё яшчэ бытуючы на Захадзе міф аб другаснасці ўсходнеславянскіх культур і непаўнацэннасці народаў як іх носьбітаў (адсутнасць традыцый – адна з галоўных адзнак непаўнацэннасці). Мастацкае асэнсаванне часоў Адраджэння, Рэфармацыі, Асветніцтва, пачатае Ул. Караткевічам, як нельга пераканальней сведчыць, што беларуская культура мае глыбокія карані і паўнацэнныя культурныя традыцыі. Гэта тое гістарычнае дрэва, якое, з аднаго боку, жывіла сокамі культуру агульнаеўрапейскую і, з другога, было той жыватворнай крыніцай, якая стала вытокам сучаснай мастацкай культуры беларусаў.

Абагульняючы, адзначым, што творчасць Ул. Караткевіча і беларуская мастацкая культура – гэта такая дыялектычная еднасць і гармонія, у якой згуба ці ігнараванне аднаго з бакоў можа парушыць цэлае, прывесці да разбурэння яго існуючай сутнасці.

ЛІТАРАТУРА

1. *Шынкарэнка В.К.* Пад ветразем дабра і прыгажосці. Мн., 1995. С. 39.
2. *Караткевіч У.* Збор твораў у 8-і т. Т. III, Мн., 1988. С. 323.
3. *Тамсама.* Т. I, Мн., 1987. С. 363-364.
4. *Караткевіч У.* У дарозе і дома // *Полымя*, 1989, № 1. С. 168-169.
5. *Караткевіч У.* Збор твораў у 8-і т. Т. VI, Мн., 1990. С. 30.
6. *Караткевіч У.* У дарозе і дома // *Полымя*, 1989, № 2. С. 177.
7. *Іўчанкаў В.І.* Тыпы параўнанняў у творах У. Караткевіча і іх структура // *Беларуская лінгвістыка*, 1987, вып. 32. С.24-30.
8. *Никитин А.* Восхождение к человеку // *Новый мир*. 1980, № 5.
9. *Караткевіч У.* У дарозе і дома // *Полымя*, 1989, № 1. С. 176-177.
10. *Тамсама.* С. 182-183.
11. *Тамсама*, № 2. С. 161-162.
12. *Тамсама*, № 1. С. 162.

S U M M A R Y

The article deals with one of the most topical issues of the Belarusian cultural studies – the role place and significance of the work of Vladimir Korotkevich for the Belarusian national culture.